

FRANKISMOAREN AMAIERAREN...

BURGOSKO PROZESUA

ETako buruzagi eta kideen kontrako 1970eko gerra kontseiluaren oihartzuna giltzarri izan zen borroka antifrankista indartzeko. Irudian, epaituen senide eta lagunak Burgoseko Gobernu Militarrea sartu nahian.

HASIERA ARTEKALETIK BURGOSERA

 JUAN MARI ARREGI

Francoren diktadurarekin amaitzea posible zela erakutsi zuen lehen mugarria izan zen Burgoseko Prozesua. 1970eko gerra kontseilu hartan, epaile izatetik epaitua izatera igaro zen erregimena. Baina hor gertatutakoa ulertzeko, gutxienez urtebete atzera egin beharra dago: 1969ko polizia-sarekada, tortura eta erbesteratze masiboetan baitauka jatorria. Urte beroa bizitu zuten orain 50 urte Euskal Herrian.

Burgoseko Prozesua urtebete lehenago hasi zen, 1969ko apiril eta maiatzaren, duela berrogeita hamar urte hain justu; eta orduan gertatutakoaren lekuko zuzen izan nintzen. ARGIA irakurtzen duten belaunaldi gazteek seguruenik ez dute jakingo ordukoaren berri, erreferentzia sotil batzuk kenduta.

Gerra kontseilu hark kinka larrian izan zituen, ez soilik euskal gizartea, baita Espainiako Estatukoa eta mundukoa ere. Erregimen frankistaren barruan, agintari militarrek bederatzi heriotza zigor eskatu zituzten ETAko sei militante eta zuzendariren kontra: Mario Onaindia, Unai Dorronsoro eta Xabier Larenak heriotza zigor bana jaso zuten; Eduardo Uriarte, Jokin Gorostidi eta Xabier Izko de la Igle-siak aldiz zigor bikoitza. Auzipetutako hamasei lagunei, bestalde, dozenaka urtetarako kartzela ezarri zieten, erakunde armatukoa izan edo kolaboratzea egotzita.

Epaiketak sorrarazitako nazioarteko presioaren ondorioz heriotza zigorrak 30 urteko kartzela zigorragatik ordezkatu zituzten. Burgoseko sumario hartan geunden beste batzuk, ETAko militante Mikel Etxeberria edo ni neroni kasu, ezin izan gintuzten epaitu “leku ezezagunen batean” edo “matxinatuta” egoteagatik.

ORTZI-MUGA HILGARRIA

ETA 1958an jaio zen. EAJren ordura arteko jarduteko moduarekin konforme ez eta euskal erakunde armatuak bokazio independentista eta sozialista erakutsi zuen segituan. Nolanahi ere, haren arduradunek ETArek sorrera 1959ko uztailaren 1ean kokatzen dute, Jose Luis Alvarez Santacristina Txelis buruzagiari Bidarteko sarekadan harrapatutako paperetan azaltzen omen denez.

60ko hamarkadan Euskal Herria borborka zegoen, lehen langile greba gogorrek (Laminaciones de Bandas, Labe Garaiak, Bacbock Wilcox...), eta Maiatzaren Leheneko nahiz Aberri Eguneke lege kanpoko ospakizunek markatuta. Gainera, ETAk langile frontea osatu zuen eta indar armatu gero eta garrantzitsuagoa bihurtu zen. Horren aurrean, errepresio laboral, sozial eta sindikal itzela zabaltzen zuten frankismoak, eta milaka lagun torturatu, kartzelaratu edo erbestera bidali zituen.

Zalantzarik gabe, 1968 urteak ortzi-muga hilgarria erakutsi zuen euskal herritarren eta Espainiako Estatuaren arteko erlazioan. Urte hartako ekainean

ETArek eta guardia zibilen arteko lehen konfrontazio armatua izan zen. Txabi Etxebarrieta (1944-1969) ETAko kideak eta José Pardines guardia zibilak bizia galdu zuten Adunan eta Tolosako Benta-Haundin. Erregimenak debekatu egin zituen Etxebarrietaren aldeko hiletak, eta horrek mobilizazio handiak sorrarazi zituen –batez ere Bizkaian–, tortura eta atxiloteta ugarirekin.

Egoera hain zen muturrerokoa, Bizkaiko abade batzuok Bilboko Gotzaindegia okupatu baikenuen birritan, ekainean eta uztailaren, Elizak frankismoarekin zuen konplizitatea salatzen. Bi hilabete geroago, errepresio egoerak bere horretan jarraitzen zuela ikusita, Derioko Seminarioan itxi ginen 20 egunez eta gure salaketa Pablo VI.a aita santuari helarazi genion.

Ondoren, ETAk Melitón Manzanas polizia eta torturatzailerik ezaguna hil zuen; haren eskuetatik igaro ziren atxilotuetako asko. Francoren gobernuak amorratuta erantzun zuen eta 1969ko urtarrila eta martxoa artean salbuespen egoera ezarri zuen, lehenik Gipuzkoan eta gero estatu osoan. Errepresioa izugarria izan zen:

1969ko maiatza eta ekaineko ‘ehizaldiaren’ ondorioz batzuk polizia-etxetik igaro ziren eta beste batzuek muga gurutzatu behar izan genuen: Hirurehun lagun inguruko jende-oldea

ehunka lagun atxilotu eta torturatu zituzten. Hala, klandestinitatean zeuden ETAko kideak berrantolatu egin behar izan ziren –poliziaren lehen helburua haiek kosta ahala kosta eliminatzea baitzen–. Horretarako, erakundearen zuzendaritzaren bilera bat antolatu zuten 1969ko apirilean Mogrovejo herrian, Kantabrian.

Bilera ezin izan zen egin ordea. Apirilaren 9an Bilboko Artekalen izandako sarekada baten ondorioz harrapatu zi-

tuzen denak 24 orduren buruan [ikusikoadroa gertaera horren inguruan]. ETArek buruzagitzaren kontrako lehen kolpe gogorra izan zen hura; 1969ko abenduko epaiketa militarren ondoren, ETA V. eta ETA VI.aren arteko banaketa gertatu zen.

Artekalen poliziak Mikel Etxeberria Makaguen larri zauritu zuen. Egun berean

ETAko militantea harrapatzeko

polizia operazioa jarri zuten martxan, Fermin Monasterio taxi-gidaria hiltzea egotzita. Herioan zela, laguntza eskatu eta eztabaidan hasi zirenean, gainera zetorkiola uste zuelako hil zuen halabeharrez taxista, berriki jakindan testigantza baten arabera. Baina Etxeberriak elkartasun sare harriarri bati esker egin ahal izan zuen ihes Orozkotik Kata-

luniako Pirinioetan barrena, ia bi hilabete ezkutatuta egon osten. Ehunka kolaboratzaile eta erizainek lagundu zitoten eta ihesaldian euskal apaiz talde bat ere inplikatu ginen. Operazio horrek, ordea, errepresio basati eta handienetako bat ekarri zuen, atxilotu, torturatu eta erbeste-teratutako pertsona ugarirekin.

12 URTEKO KARTZELA, GOSE GREBA BATENGATIK

Elizaren isiltasuna zela-eta, Bizkaiko abadeen Gogor taldeko bost kidek gose greba bati ekin zitoten Bilboko Gotzaindegian, 1969ko maiatzaren 30ean. Greba horrek hamar eta hamabi urte arteko espetxe zigorrak ekarri zituzten eta bere osotasunean bete behar izan zituzten Zamorako apaiz-kartzelan, bereziki euskal abadeak zigortzeko sortua, nahiz eta galiziarak, katalanak eta madrildarrak ere giltzape- tu zituzten bertan. Josu Naberanek eta Alberto Gabikagogeaskoak 12 urteko zigorra jaso zuten; Julen Kaltzadak, Xabier Amurizak eta Nikola Telleriak 10 urtekoa. Horretarako, berehalakoan epaitu zituzten Burgoseko tribunal militar baten aurrean, greba igaro eta hamaika egunera.

Duela mende erdi publiko egin zuten agirian azaldu zuten, Bilboko Gotzaindegian itxialdia hasi zuten “gure Herrian zapalduetako aldetik protesta eta deialdi egiteko”. Hitz horiek oso ondo erakusten dute zer giro sozio-politiko zegoen. “Jarraitzen dute ukatzen giza eskubide oinarritzkoenak –diote dokumentu berean–, herritarrak pertsegitzen dituzte, atxilotu,

EUSKADI ETA ASKATASUNA LIBURUTIK

LANGILE GREBAK. Langileek greba gogorak egin zituzten 60ko hamarkadaren amaieran eta erregimenak errepresioz erantzun zuen. Argazkian, Ezkerraldeko lantegietako beharginak 1969an.

torturatu, eta zenbaitetan ihes egin behar izaten dute espetxeratuak ez izateko indarrean dagoen erregimenaren menpeko tribunal batek kondenatu ostean”.

Abadeek gogorarazi zuten, “ehun langile inguru komisariatik igaro eta kaleratuak” izan ziren lantegietako greben ondorioz. Giza-ehiza antzeko bat ere salatu zuten, tiroketa eta torturekin: “Aukera politiko legitimo baten alde borrokatzen dutenak kriminal gisa hartzen dituzte”. Grebalarientzat, ordea, krimena erregimenak egiten zuen: *Terrorismo eta Bandidajearen Legea* erabiliz, militarrez osaturiko epaimahaiak heriotza zigorrak ezartzen zituen. Gainera, poliziak “salatariak ordaintzen” zituen eta komunikabideek informazio faltua ematen zuten.

Gauzak horrela, Bilboko administratzaile apostoliko Jose María Cirarda gozainari eskatu zioten “biolentzia hori guztia amaiazi eta poliziaren torturak salatu” zitzala.

JENDE-OLDEA IPARRALDERA

1969ko maiatza eta ekaineko “ehizaldiaren” ondorioz batzuk polizia-etxetik igaro ziren eta beste batzuek muga gurutzatu behar izan genuen. Hirurehun lagun inguruko jende-oldea. Erbestera jo

genuen gehienok Donibane Lohizunen, Miarritzen edo Baionan amaitu genuen. Aurrez bazegoen jenderik herri horietan, ETaren jarduna hasi zenez geroztik ihes egindakoa. Aitzitik, ez zegoen babes sare finkorik, norberak bere kabuz antolatu eta bere arazoak ahal bezala konpontzen zituen.

Testuinguru horretan sortu zen euskal errefuxiatuen aldeko lehen egitura: Anai Artea. Ezker abertzalearen historia ikertu dutenek Telesforo Monzon eta Piarres Larzabal dituzte sortzaile-tzat, eta egia da erakunde hura presiditu zutela, baina martxan jarri genuenok haien izenak behar genituelako, ipar zein hego Euskal Herrian aitortza ofiziala zuten pertsonak zirelako.

HONELA SORTU ZEN ANAI ARTEA

Anai Artearen sorrera bertatik bertara bizi izan nuen. 1969ko maiatza zen ediktu militar batek ni harrapatzeko agindu zuenean. Artekalen eta Mogrovejon ETaren buruzagitza desegin zutenean, *Makaguen*-en ihesaldiaren ondorioz nik ere alde egin behar izan nuen eta Donibane Lohizunen lekutu nintzen.

Lehen momentutik konturatu ginen egunetik egunera gero eta errefuxiatu gehiago ari zela iristen eta ez zegoela

haiek artatzeko ezer. Egun batzuez Piarres Lartzabal Sokoako apezaren etxean egoteko aukera izan nuen, Amadeo Rementeria erbesteratu eta burkidearekin batera. Egoera hura ikusita, bion artean etxe bat bilatzen hasi ginen mugaz bestal-detik iristen zen jendea bertan hartzeko asmoz. Donibane Lohizune erdiguneko etxebizitza handi bat alokatu genuen azkenean, altzariz bete eta frankismoaren errepresiotik ihesi zetozenak babestu genituen denbora batez toki horretan, beste inolako antolaketa-rik gabe.

Peoi lanak eginez irabazten nuen diruarekin ordaindu genuen hasierako alokairua: goizean portuan aritzen nintzen, arratsaldean hotel batean eta gauez fruitu biltegian. Horrez gain, Hegoaldeko abadeek ere laguntzen ziguten diruz eta jakiz; haien ordezkari Iñaki Aurtetxe eta Felix Iraurgi aldizka etortzen zitzaizkigun bisitan.

Bitartean, Piarres Lartzabalekin harremana mantendu nuen, eta Sokoako bere etxera ia arratsaldero joaten zen Telesforo Monzonekin ere bai. Bergarako politikari abertzalea Angel Arregi lagun zuela etortzen zen sarritan; azken honek ederki eza-gutzen zuen tokiko administrazioa, urte asko baitzeraman Donibane Lohizunen bizitzen. Harrituta zeuden Amadeok eta

Mogrovejoko intxaurrondo zaharrak mutu jarraitzen du

 URKO APAOLAZA AVILA

Europako Mendien mazelatik zintzilik dagoen Mogrovejo herrian (Kantabria, Espainiako Estatu), 1969ko apirilean ETaren buruzagitza- ren kontra poliziak egindako sarekada mugarri izan zen talde armatuaren historian eta Francoren diktaduraren bilakaera politikoa: hemen hasi zen Burgo- seko Prozesua.

Liébanako haran sakonean dago Mogrovejo. Gaur hara joaten denak, argazki turistikoentzako toki bat baizik ez du aurkituko, Morra de Lechugales eta Pico del Acero atzean dituela, azkeneko hau garai bateko meatzaritzaren lekuko. 2017an Kantabriako udalerrri politena izendatua, kaleak txukun jarrita dauzka, eta informazio panelek dorre feudalaren edo auzo-eskola zaharraren berri ematen digute, baita paisaje alpino hauetan Heidi pelikula filmatu zutela gogorarazi ere.

Baina gertaera historiko garrantzitsu bat ahanzi dute gida turistikoetan. 1969ko apirilaren 11n ETAko lau buruzagi tirokatu eta atxilotu zituzten herri honetan, frankismoko salbuespen egoera basatienaren erdian.

Melitón Manzanas komisario torturatzailaren hilketak zabaldu zuen ehi- za. Lehenik Gipuzkoan, gero Espainiako Estatu osoan, salbuespen egoera ezarri zuen erregimenak. ETAko zuzendaritzako kide batzuek, euren burua gero eta estuago ikusirik, Mogrovejora jo zuten. Kantabriar herrikkako etxe batean egon ziren denbora batez, mendigoizaleak bailiran, auzokoekin karta-jokoan eta tabernan solasean, zuzendaritzako gainerako kideak noiz iritsiko zain. Baina ez ziren sekula iritsi.

Apirilaren 9an Bilboko Artekalen poliziak segada jarri zien Mario Onaindia, Josu Abrisketa, Bittor Arana eta Mikel Etxebarria *Makaguen*-i. Arana eta Etxebarria larriki zauritu zituzten, baina azkeneko honek ihes egitea lortu zuen –taxista baten heriotza tarteko-. Bere pertsekuzioak inoiz ikusi gabeko polizia operazio handiena ekarri zuen Orozko

inguruan, eta hala ere elkartasun sare zabal bati esker mendirik mendi eraman ahal izan zuten mugaz bestalderaino. Intra-historia horren zati bat kontatu digu erreportaje honetan Juan Mari Arregik.

Artekaleko atxilotuak torturatuz iritsi ziren brigada *politiko-soziala* eta guardia zibilak Mogrovejoraino, bi egun geroago. Goizeko seiak inguruan berrogeita hamar agentek intxaurrondo handi baten ondoan zegoen etxea inguratu zuten. Barruan, Jone Dorronsoro, Juan Etxabe apaiza, Teo Uriarte eta Enrike Gesalaga. El Diario Vasco egunkariak, iritzi publikoa engainatzeko helburuz osatutako gezurrezko bertsio ofiziala baino ez zuen kontatu: “*Los cuatro presuntos miembros de la E.T.A abrieron fuego, que fue contestado por aquellos*”. Baina Burgo- seko gerra kontseiluaren epaiketan argi geratu zen bezala, egiaz guardia zibilek abisurik eman gabe tirokatu zituzten etxe barruan zeudenak, etengabe, hainbat minutuz.

Atxilotzeko unean Gesalaga zauritu zuten bala batez, eta Etxabek es-

remaunzioa eman zion badaezpada. Gogoan izan, 1969an gaude eta piztia frankista haserre dago oso.

Mogrovejoko eta Artekaleko atxilotetek lorratz sakona ekarri zuten, historia hurbila aldarazteraino. Alde batetik, zientoka lagun atxilotu, torturatu, eta beste hainbestek erbestera jo behar izan zutelako –kasu askotan euren bizitza betirako baldintzatu zuen egoera hark-. Eta bestetik, atxilotu guztiak gerra kontseiluan epaitu zituelako aparatu militar frankistak, eskarmentua eman nahian.

Baina Burgo- seko Prozesuak herritar eta langileen artean sorturiko erreazioak nazioarteko muga guztiak gainditu zituen: ETaren jarduna eta Francoren diktaduraren amaiera eskutik zetoze- la ulertu zuten askok eta askok.

Apiril hartatik mende erdia igarota, Vox alderdiaren hauteskunde kamio- neta batek Covadonga intsurgentea aldarrikatzen du bide bazterrotan, Don Pelayoren lekaioak Mogrovejoko do- rrean bezala. Eta intxaurrondo zaha- rrak mutu jarraitzen du. ●

Intxaurrondoaren atzealdetik eraso zuten guardia zibilek tiroka, haren geriza profitatuz.

ARGIA ARTXIBOA

biok egindako lanarekin, ordura arte beraiek ez baitzuten ezer egin errefuxiatuen aldeko inongo azpiegiturarik sortzeko.

Baina Amadeok Parisera alde egin zuen. Orduan, errefuxiatuen aldeko erakundea ofizializatzeko unea iritsi zela adierazi nien hiru pertsona horiei –Lartzabal, Monzon eta Arregiri–. Errefuxiatuentzat lana eta etxebizitza bilatzeko edo Paris, Britainia nahiz Bruselara joateko zubia izango litzateke; azpiegitura unibertsal bat jende ororentzat, alderdi

edo kolorerik gabekoa –iheslari gehienak, logikaz, egun ezker abertzale bezala eza-gutzen dugun eremukoak ziren arren–.

Egitura horren ernamuina bagenuen, nire izenean alokatutako etxebizitza hain zuen ere. Baina erakunde gisa ezagutarazi eta aitortza lortzeko, beharrezkoa zen beraiek bezalako jende esanguratsuak presiditzea. Nire proposamena interesgarria iruditu zitzaion eta izena adostu genuen, Anai Artea. Antolakuntzarako, errefuxiatuen kolektibo guztiak (ETA,

ANAI ARTEA

Telesforo Monzon eta Piarres Lartzabal jo ohi dira errefuxiatu politikoak laguntzeko Anai Artea elkartearen sortzaileetat, baina beste batzuek jarri genuen martxan 1969an. Egunetik egunera gero eta errefuxiatu gehiago ari zen iristen Donibane Lohizunera, eta egoera ikusita, etxe bat alokatu genuen –peoi lanak eginez irabazitako dirua erabiliz–, altzariz bete eta ihesean zetozenak babesteko. Hura izan zen erakundearen ernamuina. Irudian, errefuxiatuen aldeko mobilizazioa Uztaritzen, 1979an.

Cabrak, Euzko Abertzale Laguntza, abadeak...) ordezkaturik egongo liratekeen batzordea sortu zen –EAJ ere gonbidatu zen batzorde horretara, baina ezetz esan zuen, bere antolakuntza bazuela argudiatuz–. 1969 eta 1986 urteen artean, 2.000 euskal errefuxiatu baina gehiago lagundu zituen Anai Arteak. ●

Artikulu hau egileak berak idatzi eta argitaratzeke dagoen liburu bateko bi pasartetan oinarriturik dago

Zurekin
GIPUZKOA
gara

ehbildu